

Review-essay: Hvem har skylden for krisen?

Rune Møller Stahl, PhD-stipendiat, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet, rms@ifs.ku.dk

Christen Sørensen (2013)
Finanskrisen – kleptokratiets konsekvens
Tiderne Skifter, 227 sider, kr. 250,-

Jørgen Goul Andersen (2013)
Krisens navn
Frydenlund Academic, 135 sider, kr. 199,-

Mens det internationale bogmarked på det nærmeste har været oversvømmet med beskrivelser, forklaringer og analyser af krisen, har det været langt mere fattigt med udbuddet i Danmark. Langt den mest af debatten om krisen har foregået i avisernes spalter, eller i akademiske tidsskrifter. Dette giver imidlertid problemer. I det første tilfælde fordi den begrænsede plads kun giver plads til meget forsimplede forklaringer eller kun belyser enkelte aspekter af krisen, såsom boligpriser eller arbejdsløshed. Og når det handler om akademiske tidsskrifter når de sjældent ud til mere end en relativt snæver kreds af eksperter. Dermed har vi i høj grad manglet samlede, dybdegående analyser af krisen, som er henvendt til en bredere offentlighed.

Yderligere har mange forklaringer på krisen koncentreret sig om den internationale udvikling – det være sig udviklingen på det amerikanske boligmarked op til det finansielle sammenbrud 2007-8, eller problemerne i

Eurozonen siden 2010, med særlig fokus på Euroen som struktur eller på gældsproblemerne i Sydeuropæiske lande som Grækenland. Der er derimod blevet skrevet langt mindre om krisens konsekvenser, årsager og forløb i Danmark. Dette betyder at langt de fleste, selv blandt den læsende offentlighed, ikke er klar over i hvor høj grad Danmark faktisk blev ramt af krisen. Danmark havde før krisen et af de mest oppustede boligmarkeder i Norden, og under den første runde af krisen 2008-9 oplevede Danmark et samlet fald i BNP på 6,5 procent. Selv efter de mest optimistiske vækstskøn, kommer der til at gå adskillige år før økonomien igen har nået niveauet fra 2007. Dermed er Danmark en af de udviklede økonomier udenfor problemlandene i Sydeuropa der er blevet allerhårdest ramt af krisen.

I den sammenhæng falder Christen Sørensens »*Finanskrisen – Kleptokratiets konsekvens*« og Jørgen Goul-Andersens »*Krisens navn*« på et tørt sted.

Begge bøger har specifikt fokus på krisens forløb i Danmark, især på det politiske niveau. Og begge retter en relativ hård kritik af den førte politik op til og under krisen. Mens der er forskelle på bøgernes form og emnevalg, er analyserne så relativt parallelle, at det

giver mening at se på dem under et. De to bøger deler ikke bare emne, men også en række styrker og svagheder.

Først er det dog nødvendigt at se på hvert af de to værker for sig.

Christen Sørensen: »Finanskrisen

– Kleptokratiets konsekvens«

Hovedsigtet med den tidligere overvismands Christen Sørensen's bog *Finanskrisen – Kleptokratiets konsekvens* er inkvisitorisk. Der skal placeres et ansvar for de fejltagelser, som ledte til, at Danmark blev så relativt hårdt ramt af finanskrisen. Og Christen Sørensen har en klar adresse for sin kritik: »Svækkelsen af dansk økonomi i årene op til finanskrisens udbrud skyldtes at helt afgørende aktører svigtede: Regeringen, Nationalbanken, og (...) de økonomiske vismænd« (s.69). I forordet slås det fast, at Sørensen ser bogen som et kritisk korrektiv til udvalget om Finanskrisens årsager under ledelse af professor Jesper Rangvid. Sørensen forventer, at det store antal repræsentanter fra ministerier og Nationalbanken i udvalget vil betyde, at den endelige rapport vil mangle den nødvendige kritik af disse institutioner.

Bogen er opdelt i tre kapitler. Et introducerende kapitel om finanskrisens rødder i den amerikanske finanssektor, derefter en gennemgang af finanskrisen forløb og dybde i Danmark, og til sidst et kapitel med anbefalinger til konkrete politiske reformer. Bogens tyngde og analytiske styrke ligger klart i gennemgangen af den danske situation. Kapitellet om krisens baggrund i USA er nærmest udelukkende baseret på den store rapport fra Kongressens *Financial Inquiry Commission* fra 2011. Hvis man har fulgt sporadisk med i debatten siden 2008, indeholder dette kapitel ikke meget nyt, og det er bemærkelsesværdigt, at der nærmest ikke nogen diskussion af den efterhånden store litteratur med analyser af krisen.

Det er tydeligere, at Christen Sørensen er langt mere hjemme i diskussionen af det danske kriseforløb og den danske økonomiske politik. Hovedproblemet for Christen Sørensen er her, at skiftende danske regeringer har ført en procyklisk konjunkturpolitik. I de gode tider i midten af 00'erne pustede man til en økonomi, der allerede var ved at blive overophedet, hvilket man blandt andet kunne se på boligprisernes himmelflugt. Og siden krisen ramte i 2008, har vi ført en stram finanspolitik, der har skadet beskæftigelsen og væksten ved at fokusere på gælds niveau og konkurrenceevne frem for at stimulere efterspørgslen gennem offentlige investeringer. Samtidig tillod Nationalbanken, at de danske banker optog store lån på de internationale kapitalmarkeder, hvilket var med til at sætte yderligere gang i boligmarkedet, og i øvrigt forøge bankernes egen finansielle sårbarhed.

Det er imidlertid ikke kun regeringen og Nationalbanken, der står for skud. Som tidligere overvismand har Christen Sørensen også en hård kritik til vismændene i det økonomiske råds formandskab. De overså den voksende boligboble igennem 00'erne og fremførte gennemgående, at der ikke var tale om nogen overophedning af dansk økonomi. Det er især rapporten fra foråret 2006, som får særlig kritik for at afvise behovet for en finanspolitisk stramning, ligesom formandskabets manglende vilje til efterfølgende at indrømme deres fejl springer Christen Sørensen i øjnene. Også bankerne får kritik for deres uansvarlige og risikable profitjagt inden krisen, hvor de var med til at puste boligboblen op samt at lokke deres kunder ud i tvivlsomme investeringer mens bankernes topansatte bevilgede sig selv store lønstigninger. Christen Sørensen fremfører især det såkaldte principal-agent problem, idet direktører og ledelse i banker som Roskilde Bank og Amagerbanken formåede at køre om hjørner med alt for passive bestyrelser.

Ud over den kraftige kritik kommer Christen

Sørensen også med en lang række politiske anbefalinger. Disse indeholder en række policy-tiltag, der vil fungere som automatiske stabilisatorer på finanspolitikken, og derved afdæmpe fremtidige overophedninger og lavkonjunkturer – herunder en konjunkturafhængig dagpengeperiode og en »intelligent boligbeskatning«, der stiger i takt med pristigninger på boligmarkedet (s.150).

Der fremføres ligeledes en række forslag til regulering af den finansielle sektor, via en styrkelse af Finanstilsynet, en opdeling af pengeinstitutter i investerings- og private banker efter Glass-Steagall-princippet og en indførelse af en tobinskat, det vil sige en finansiel transaktionsskat. Til sidst anbefaler Christen Sørensen også, at der foretages en personudskiftning i »ministerier, Nationalbanken og det økonomiske råd«, der vedrører de personer, der overså problemerne i første omgang (s. 215).

Christen Sørensen beskriver sin position som revisionistisk, »en holdning, der afviser ekstreme løsninger – utopisk liberalisme/socialisme – og i stedet baserer sig på, at reformer er nødvendige for at forbedre et ikke perfekt samfund«.

Det må siges ikke at være specielt oplysende. Men på trods af manglende lyst til at vedkende sig nogen skole flugter de fleste af Christen Sørensens forslag med en moderat keynesianisme og en videreførelse af den regulerede kapitalisme, vi så før den nuværende bølge af finansiel deregulering startende i 1980'erne.

Bogen leverer solid dokumentation for sine hovedpåstande og formår at sandsynliggøre kritikken af såvel regering som økonomer, som svigtede op til finanskrisen. Bogen er klart stærkest i sin kritik af de politisk-økonomiske beslutninger i de sidste år før krisen. Den meget konkrete, og til tider personlige, kritik af økonomer, politikere og direktører er skarp og præcis. Men samtidig kommer det

store fokus på at placere skyld hos enkeltpersoner til at skygge for en mere systematisk analyse af de idemæssige og institutionelle forandringer, der førte op til krisen. Bogen rummer også nogle fremstillingsmæssige problemer, der i nogen grad skygger for hovedargumentet. For det første er bogens hovedkapitler efterfulgt af appendikser med uddybende information, der i nogle tilfælde er næsten lige så lange som kapitlerne. I nogle tilfælde indeholder disse appendikser information, der er essentiel for argumentationen mens det i andre tilfælde er mere tvivlsomt, hvad formålet er. Dette er med til at skabe forvirring i argumentationen. Yderligere sætter bogen sig til en vis grad mellem to stole, hvad angår målgruppe. På den ene side vil mange almindelige læsere blive skræmt af den store mængde dokumentation, kilder og tabeller. På den anden side vil mange akademikere gå forgæves efter en diskussion af den relevante forskningslitteratur, som, især hvad angår finanskrisen i USA, er enorm.

Jørgen Goul Andersen: »Krisens Navn«

Mens Christen Sørensen lægger sit hovedfokus på politikken op til finanskrisen, forsøger Jørgen Goul Andersen i *Krisens Navn* at evaluere den danske krisepolitik. Hovedpointen i bogen er, at regeringens krisepolitik er med til at forværre den økonomiske situation. Årsagen er, at regeringens politik primært er rettet på at forbedre den danske konkurrenceevne ved at forbedre vilkårene for eksporterhvervene. Men eksporten er ifølge Jørgen Goul Andersen kommet godt ud af krisen, og Danmark har rekordstore overskud på betalingsbalancen. Problemet for økonomien er snarere den manglende indenlandske efterspørgsel – og her er regeringens politik, med nedskæringer og øget utryghed, med til at gøre ondt værre. Resultatet er, at Danmark realistisk set står over for et såkaldt »tabt årti« uden økonomisk vækst, ligesom Japan oplevede det i 1990'erne. Baggrunden for de dystre udsigter er, at krisen har ramt Danmark langt hårdere end vores nabolande, og

at krisen siden 2008 repræsenterer den værste økonomiske nedgangstid i Danmarkshistorien – værre end kriseårene i 1970'erne og de tidlige 80'ere – og udgør det største samlede fald i Danmarks BNP i fredstid siden de første anslåede målinger i 1820 (s. 26).

På denne baggrund er det af uomtvistelig væsentlighed at slå fast, hvorfor det er gået så galt i Danmark, sammenlignet med vores nabolande. Og Jørgen Goul Andersens svar er klart – det er på grund af opbygningen af en boligboble i årene op til 2007, som var blandt de største Europa og langt overgik hvad vi så i USA, der ellers anses som finanskrisens hjemsted. Mellem 2003 og 2007 steg boligpriserne i Danmark med sammenlagt 53,6 procent, langt mere end i USA, der kun oplevede stigninger på 15,6 procent og oven i købet mere end i Spanien, der kun nåede 37 procent stigning i perioden (s. 38). Baggrunden for det store boom i boligpriserne var liberalisering af lånemarkedet med afdragsfrie lån og lån med variable rente. Tilsammen satte disse finansielle innovationer gang i et selvforstærkende spekulativt boom. En boligboble af denne størrelse må nødvendigvis betyde en voldsom og smertefuld tilpasning. På den måde falder den internationale finansielle krise mere sammen med den finansielle nedsmeltning i den danske boligsektor, end den udgør den egentlige årsag. Krisen kom ikke til Danmark udefra, som hævdede af flere politikere. Det var snarere de ændrede konjunkturer på de internationale finansmarkeder, der skubbede til et i forvejen skrøbeligt korthus, som var blevet bygget i Danmark. Hovedansvaret for situationen ligger ifølge Jørgen Goul Andersen alene på politikerne. Hverken banker eller finansmarkeder, kan for alvor tilskrives en rolle, idet reguleringen af banker og finansmarkeder er fastsat af politikerne, »hvorfor det til syvende og sidst er et politisk ansvar« (s. 43).

Samtidig med de dystre vækstudsigter ser Jørgen Goul Andersen dog også relativt lyst

på den danske økonomi på længere sigt. Som anført klarer den danske eksport sig godt, og vi har store og stigende overskud på betalingsbalancen. Yderligere står Danmark, i modsætning til en lang række andre udviklede økonomier, ikke over for en ældrebyrde af særlig stor betydning idet skatteindtægter fra pensionsopsparing og hævet pensionsalder betyder, at Danmark ikke kommer til at opleve noget nævneværdigt pres på de offentlige finanser (s. 71). Ligeledes mener Jørgen Goul Andersen ikke, at globaliseringen eller det høje skatteniveau for alvor truer den nordiske velfærdmodel eller arbejdsmarkedet. Den relativt gunstige situation på langt og mellemlangt sigt gør, ifølge Jørgen Goul Andersen, at der ikke er behov for langsigtede strukturreformer. I stedet er der behov for akutte krisetiltag, der forbedrer beskæftigelsen og forhindrer, at ungdomsarbejdsløsheden bider sig fast og skaber en tabt generation, som aldrig får fodfæste på arbejdsmarkedet. Men de skiftende regeringer har siden 2008 satset på strukturreformer, der skal forbedre konkurrenceevnen. Og det paradoksale resultat har været, at Danmark har været et af de lande, der har været hårdest ramt af krisen, på trods af en økonomisk situation, som på lange stræk er sundere end hos de fleste andre udviklede økonomier.

Grunden til den fejlslagne politik er for Jørgen Goul Andersen primært kognitiv. Det er problemopfattelse, snarere end ideologi eller interesser, der har afgjort regeringens respons. Ifølge Jørgen Goul Andersen er der to hovedfortællinger om krisen, der har domineret den politiske debat. Den ene fremstiller krisen som en »konkurrenceevnekrise«, hvor problemet er, at de danske lønninger er vokset for meget i forhold til udlandet og vi derfor nu må tilpasse os for igen at blive konkurrencedygtige. Den anden hovedfortælling er, at krisen er en »finans- og konsolideringskrise«, hvor problemet er at skabe gang i efterspørgslen igen efter det økonomiske kollaps (s. 89). Mens de to kriseforklaringer ikke

udelukker hinanden, kræver det fuldstændigt modsatte politiske svar at bekæmpe de to former for krise. En konkurrenceevnekrise knyttet til underskud på betalingsbalance og dårlige eksporttal kræver øget opsparing, lønnedgang og at man spænder livremmen ind. At komme ud af en finansiel krise kræver omvendt, at der bliver investeret og skabt gang i efterspørgslen. Når regeringen ifølge Jørgen Goul Andersen fører en skadelig politik, er det, fordi man lægger overdreven vægt på fortællingen om konkurrenceevnen, mens man fuldstændigt ignorerer finans- og konsolideringskrisen. Dermed er regeringen med til at skabe faldende indenlandsk efterspørgsel gennem direkte nedskæringer, hvilket i øvrigt er med til at skabe øget utryghed blandt lønmodtagere med faldende forbrug til følge. Jørgen Goul Andersen når langt omkring i den lille bog på 135 sider, der henviser bredt i den politologiske og institutionelle kriselitteratur. Især de mange internationale sammenligninger er med til på overbevisende vis at dokumentere, hvordan Danmark adskiller sig fra vores nabolande.

Kritiske anmærkninger:

Som det fremgår, er sigtet i de to bøger i høj grad polemisk. Både Jørgen Goul Andersen og Christen Sørensen er utilfredse med den førte økonomiske politik op til krisen og argumenterer eksplicit for en mere lempelig finanspolitik og strammere finansiel regulering. Selvom begge siger, at de ikke tilhører nogen økonomisk skole, er det dog klart, at deres anbefalinger flugter med en moderat keynesianisme, som på internationalt plan fremføres af økonomer som Joseph Stiglitz, Bradford Delong eller Paul Krugman. Det polemiske sigte er dog også med til at skygge for analysen af baggrunden for den førte politik. Grundlæggende er forklaringen hos begge forfatterne, at politikere og økonomer simpelthen har misforstået, hvilken situation vi står i. Og løsningen er at vende tilbage til en mere afbalanceret økonomisk politik, som vi så i 80'erne og 90'erne.

Mens det rent retorisk er effektivt at demonstrere, at ens modstandere tager fejl, savner man en diskussion af, hvorfor det er tilfældet. Hos Christen Sørensen er det en ubalanceret og verdensfjern liberalisme, der er problemet (s. 11). Men der levnes ikke meget plads til en diskussion af, hvordan eller hvorfor liberalistiske misforståelser kom til at dominere fagøkonomi og regering. Hos Jørgen Goul Andersen er det især kriseforståelsen, der fremføres som forklaring på den førte politik, der har været afgørende. Problemet har været kognitive misforståelser snarere end ideologi eller interesser. De to bøger argumenterer på den måde overbevisende for, at politikere og økonomer har taget fejl, men kommer ikke særligt dybt i analysen af, hvorfor de har taget fejl.

Begge bøger ville her kunne være styrket af en mere eksplicit diskussion af den nyliberale udvikling, som de kritiserer, samt en analyse af, hvorfor den politiske respons på krisen har styrket, frem for svækket udviklingen mod økonomisk liberalisering. I den internationale litteratur kunne man f.eks. have rettet blikket mod bøger som Colin Crouchs »the strange non-death of neoliberalism« (2011) eller Mark Blyths »Austerity – the history of a dangerous Idea« (2013).

Et andet element, man savner i begge bøger, er en analyse af den internationale udviklings betydning for krisen i Danmark. Mens interessen for de danske beslutningstagere er med til at fokusere fremstillingen, kunne man godt have ønsket sig en større refleksion over Danmarks indlejring i større internationale sammenhænge. Finansiel deregulering er ikke noget specielt dansk fænomen. Det er en udvikling, som vi har set over hele verden. Man kan ikke forstå den globale trend mod deregulering uden at forstå den rolle, disse internationale processer spiller. Danmark fører ikke politik i et vakuum. Vi er ikke alene påvirket af vores medlemskab af EU samt af de internationale standarder sat af IMF

og WTO. Vi er også i stigende grad under pres fra internationale kapitalmarkeder, hvor manglende vilje til erhvervsvenlig politik kan føre til at angreb fra store markedsaktører med stigende renter til følge. Når det handler om finanspolitikken er spørgsmålet endnu klarere. Danmark er i, alt andet end navn en del af Eurozonen og vi har valgt at binde os til finanspagtens skrappe krav til underskud på de offentlige finanser.

Disse indvendinger skal dog ikke skygge for at både Jørgen Goul Andersen og Christen Sørensen formår at levere både velresearchede og kritiske indspark i den danske debat om krisen. Begge bøger fungerer som et godt oplæg til den ventede Rangvid udredning om den finansielle krise, der ved redaktionens afslutning endnu ikke er offentliggjort. Man må endvidere håbe, at vi i de næste år ser flere forskere, der vover sig ud med en samlet analyse af, hvorfor Danmark stadig befinder sig i en af de dybeste økonomiske kriser i historien.